

Роль дослідників подільського пісенного фольклору у розвитку музичного краєзнавства України.

У статті описані особливості пісенного фольклору Поділля. Проаналізовано календарно - обрядові пісні регіону. Розглянуто роль і місце пісенного фольклору Поділля в розвитку музичного краєзнавства. Досліджено внесок у збереження усної народної творчості Поділля відомих та маловідомих збирачів музичного фольклору. Висвітлено питання багатоголосного співу кінця XIX ст.початку XX ст. Зроблено акцент на тому,що багатоголосий спів на Поділлі був одним із перших та набув розповсюдження на теренах усієї України. Зазначено роль фольклорних та фольклорно-етнографічних колективів у відродженні духовності подільського краю.

Ключові слова: музичне краєзнавство, фольклор, фольклористика, Поділля,багатоголосийспів,музичнакультура,народнапісняПоділля,мелодія,народні звичаї та обряди,народна творчість, Г. Танцюра, Я. Зуїха, Н. Присяжнюк, І.Глинський, веснянки, колядки.

Vatso Mykhailo Vasylyovych Role of researches of podillya folklore song in the development of musical regional studies of Ukraine. The article describes the features of the songland folk Podillya. Calendar-ritual songs of the region are analyzed. The role and place of Podillya song folklore in the development of musical regional studies are considered. The contribution to the preservation of the oral folk creativity of the Podillya of well-known and little-known collectors of musical folklore is explored. The issue of many-voiced singing is analysed . The focus is on the fact that many-voiced singing first appeared in Podillya and then spread all over

Ukraine. The special emphasis is put on the role of folklore and folklore-ethnographic groups in the revival of the spiritual life in Podillya region.

Key words: musical local studies, folklore, folklore studies, Podillya, G. Tantsura, Evdokiya Zuiha, N. A. Prysyzhnyuk, I. V. Glinsky, freckles, carols, many-voiced singing, music culture, Podillya folklore song, melody, folk customs and traditions, folk creativity.

Постановка проблеми. У науковому житті сучасної України залишається актуальним та потребує детального вивчення галузь культури й мистецтва окремих регіонів. Сьогодні регіональні дослідження набувають особливої актуальності, тому що в попередній період опрацювання національно-культурної проблематики належним чином не досліджувалось. Велика увага сьогодні приділяється національному вихованню, провідною метою якого є набуття молодим поколінням соціального досвіду, успадкування духовних надбань українського народу, досягнення високої культури взаємин. Важливе місце в системі національного виховання посідає реалізація краснавчого підходу в умовах здійснення особистісно-орієнтованого навчання та організації навчально-виховного процесу в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Поділля - край високої культури й духовності, де збережена достатньо велика кількість народних традицій, звичаїв, обрядів. Усна народна творчість подолян завжди привертала до себе увагу фольклористів, композиторів, письменників. Пісні Поділля тут вивчали С. Руданський, Т. Падура, О. Маркович, П. Чубинський, А. Свидницький, М. Коцюбинський, А. Димінський, К. Квітка, М. Стельмах, а також композитори В. Заремба, П. Ніщинський, М. Леонтович, К. Стеценко, Я. Степовий, Ф. Колесса, Р. Скалецький та інші.

Подільську музичну культуру досліджують і сучасні науковці. У 2003 році був опублікований довідник «Вінниччина фольклорна», упорядниками якого є А. М. Подолинний та Т. О. Цвігун. Цей довідник - перше в області видання, де

вміщені матеріали про збирачів фольклору, які народилися, або проживали на Вінниччині.

Серед дослідників музичної культури Поділля можна виділити цілу плеяду фахівців з питань регіонального музикознавства (Л. Баженов, І. Юдкін - Ріпун), музичного мистецтва (Л. Архімович, Т. Булат, М. Гордійчук, Н. Горюхіна, М. Грінченко, А. Завальнюк, М. Загайкевич, Л. Пархоменко), музичного джерелознавства (Л. Корній), та багатьох інших.

Мета статті - дослідити особливості розвитку пісенного фольклору на Поділлі, де народна пісня є вкрай необхідною потребою духовного життя українців і пошановується тисячами подолян. Потрібно вивчати та записувати народні пісні, поповнювати народну скарбницю нашого краю.

Завдання дослідження: показати роль і місце пісенного фольклору Поділля в розвитку музичного краєзнавства; визначити особливість народних пісень подільського краю, дослідити творчий доробок усної народної творчості Поділля відомих та маловідомих збирачів музичного фольклору.

Виклад основного матеріалу. В умовах демократизації українського суспільства поглиблюється інтерес до історії, духовної культури народу, зокрема фольклору та науки про нього - фольклористики.

Фольклор - не тільки ілюстрація духовної історії народу, а й передусім джерело пізнання його становища, прагнень і потреб.

У пісні - душа народу. Тому визначні митці саме через пісню вивчали народну душу. Тарас Шевченко і Марко Вовчок, Михайло Максимович і Борис Грінченко, Леся Українка та Іван Франко, Степан Руданський і Анатолій Свидницький не лише кохалися в народній пісні, а й записували її.

Сутність фольклору як знакового явища нашого етносу якнайкраще, якнайповніше була відтворена в автентичній пісні (автентичний - від справжній, дійсний, вірний, той, що ґрунтується на першоджерелі) [1, с. 64].

Відома письменниця, невтомна збирачка фольклору Леся Українка, уболіваючи за долю автентичної української пісні, висловлюючи принципи власного бачення методики записування фольклорних матеріалів, писала: «При

записуванні пісень і мотивів я хотіла наблизитися якомога більше до фонографічної достатності, щоб удати якнайвірніше всі найдрібніші ознаки вимови і всі модуляції мотиву, бо вважаю це ідеалом усякого збирача усних народних матеріалів» [9, с. 454].

Давня пісня, створена народом, зафіксована збирачем-дослідником, має силу, яка дає можливість «достукатись» до минулого, відчувати чистий дух численних поколінь нашого славного загальнонаціонального «родинного» дерева, заглибитись, вникнути, доторкнутись до трепетних почуттів наших прабатьків, досягнути зміст їхніх думок уже в нашому, цивілізованому та суперечливому часі.

Кінець XIX - початок XX ст. характеризуються поглибленням кризи народнопісенної культури в Україні. У першій половині XX ст. ще співало село і місто, співали сім'ї, родини, співала Україна. Далі доля до народного співу була не надто ласкавою. З різних причин майже припинився спів у побуті, що стало результатом втрати двох, а то й трьох поколінь співаків, які могли б продовжувати славні традиції народнопісенного виконавства [4, с. 13].

У середині XX ст. було зафіксовано значну тенденцію заміни солоспівочих версій багатоголосими. Фактично, тоді ж (в кінці XIX ст. на початку XX ст.) пустило пагони росту підголоскове багатоголосся, а далі розпочався процес витіснення сольного співу гуртовим (побутує думка, що Поділля було одним із перших, де було опановано багатоголосю традицією). Понад століття ця тенденція зберігається на теренах усієї України, а названі видозміни, як фіксують збирачі, безумовно, торкнулися й Поділля. Тому музичні фольклорні зразки в останні роки засвідчують переважно гуртове виконання, здебільшого це однорідні, як правило, жіночі групи, значно рідше, чоловічі .

Давня народна пісня Поділля, як правило, має куплетну форму- заспів, та приспів, що повторюється двічі. Заспів відводиться одному із голосів, частіше – альтовій партії, з подальшим включення голосів поступово від унісону до дво- та триголосся (традиційне народне двоголосся із типовим

відхиленням в три голоси). Гармонічний склад пісень нескладний, мелодії наспівні, доволі мелодичні, переважно задумливо-елегійні. Інтервали аскетично прості, легкі для запам'ятовування. Мелодія будується в основному на терціях, октавах, рідше - секстах [4, с. 13].

Веснянками подоляни традиційно зустрічали весну. Весна – найважливіша пора року для подільського села. Адже з її приходом розпочиналась хліборобська праця і люди весь день працювали в полі, сіяли пшеницю, обробляли городи. Починалася «вулиця», дівчата збиралися разом і співали пісні:

*Коло млина калина,
Там дівчина ходила,
Ножем зілля копала
Свої неньки питала:
- Кого мати чарувати?
- Чаруй, доню, все того,
- Що до тебе все ходив,
- За пальчики все водив,
- За рученьку все тримав,
- Перстеньочки все здіймав [5, с. 18].*

Особливе місце з поміж звичаїв та обрядів подільського села займають колядки та щедрівки. Колядки та щедрівки були здебільшого на хліборобську тему, але в них також прославлялися Ісус Христос, Діва Марія, господар, господиня, їхні діти. Наведемо приклад щедрівки с. Олександрівка, Жмеринського району, Вінницької області:

*У нашого хазяїна золоті горби,
Золоті гори, високії дуби.
Щедрий вечір, добрий вечір ,
Добрим людям на здоров'я.
Дуби порубати, землю поорати,
Та й поволочити.
Щедрий вечір, добрий вечір *

*Добрим людям на здоров'я.
Землю поорати, дочку віддати,
Пива наварити.
Щедрий вечір, добрий вечір
Добрим людям на здоров'я.
Гарно погуляти ой, дай, Боже!
На той рік діждати!
Щедрий вечір, добрий вечір [5, с. 19]*

Постать господині в колядках овіяна високою поезією, теплотою й любов'ю:

*Добрий вечір тобі, господарю!
Стережи, Боже, твого товару,
Твого товару від всякого спадку.
Хорошеньку господиню маєш,,
Хорошенько її поважаєш:
Як чашечка у меду,
Як соловейко у саду.
Там барвінок у саду процвітає,
Там чоловік жону вихваляє [5, с. 19]*

Із Поділля полинули в світ такі перлини пісенної народної душі, як «Щедрик», «Дударик», «Ой-за гори кам'яної», «Гаю, гаю, зелен розмаю», «За Сибіром сонце сходить», про Байду, Морозенка та Нечая, пісні літературного походження у народних традиціях- «Закувала та сива зозуля», «Ніч яка, Господи, місячна, ясна», «Дивлюсь я на небо», «Гандзя». А хто не знає пісні «Повій, вітре, на Вкраїну», автором слів якої є подолянин Степан Руданський. Степан Руданський уклав дві рукописні збірки пісень, записав весільний обряд у рідному селі Хомутиці, збирав легенди, частково надруковані М. Драгомановим у книзі «Малороссийские народные предания и рассказы» (1876), і близько 300 прислів'їв і приказок, які передав до книги М. Номиса «Українські прислів'я, приказки і таке інше» (1864).

Значний внесок у збереження усної народної творчості Поділля зробили Н. А. Присяжнюк та Г. Т. Танцюра. Діяльність цих подвижників гідна подиву й захоплення, а їхні записи увійшли до золотого фонду української

фольклористики. Значимість їхньої титанічної праці ще оцінять науковці в майбутньому. Так, Настя Андріанівна здійснила роботу, яка під силу цілому закладу: зібрала та упорядкувала близько 5 тисяч пісень, 4,5 тисячі оповідань, понад 50 тисяч прислів'їв та приказок, 2,5 тисячі загадок, замовляння й повір'я, опис весілля, матеріали до народного сонника. А ще зафіксувала історію свого рідного Погребища, включаючи хроніки багатьох родин, розвиток освіти, медицини, дослідила походження місцевих імен, прізвищ, прізвицьк, 250 рецептів народних страв та інші матеріали. Головним підсумком її життя став збірник «Пісні Поділля», який є своєрідним пам'ятником поколінням українців, які створили і зберегли ці пісні.

«Настя Андріанівна збрала 3000 пісень (здебільшого з нотами), 23000 прислів'їв, 2500 казок і гуморесок, 1500 загадок, велику колекцію етнографічних описів. Серед її фольклорних записів - 1500 ліричних і родинно-побутових пісень, 700 жартівливих, 720 весільних, 36 дитячих, а також 75 колядок, 75 веснянок та 2 300 гуморесок» – зазначає дослідник Л. П. Зінченко [4, с. 14].

Настя Присяжнюк записувала народні замовляння, плачі та голосіння, а також вона наспівала їх чимало для Британського музею (либонь, в жодному музеї України цього не знайти). Усі, кому доводилося зустрічатися з фольклористкою, відзначали її артистичне, майстерне виконання пісень, гуморесок.

Не менш вагомий ужинок і Гната Танцюри - 5 тисяч пісень, близько тисячі казок, легенд, переказів, усмішок, анекдотів, 1,5 тисячі прислів'їв та приказок, понад 600 загадок, 144 зразки інструментальної музики, сотні замовлянь, голосінь, прикмет, матеріалів до народного хліборобського календаря. Проте центральне місце в його спадщині займають записи від Явдохи Зуїхи. Книга «Пісні Явдохи Зуїхи» одержала високу оцінку фольклористів та діячів культури. Завдяки їй ім'я зятковецької селянки стало відомим у всьому слов'янському світі.

Вагомий доробок у фольклористичній спадщині Г. Танцюри, без сумніву, займають записи від Явдохи Зуїхи. На основі тисяч аркушів, акуратно списаних каліграфічним почерком збирача, нахиленим у лівий бік, Вікторія Юзвенко, Михайло Яценко та Зоя Василенко підготували книгу «Пісні Явдохи Зуїхи», до якої увійшло 925 народних пісень. Збірник має такі основні розділи: пісні календарно-обрядові, весільні, родинно-побутові, балади, історичні та соціально-побутові. У межах цих розділів твори об'єднано в певні тематичні чи жанрові групи та цикли, що мають свою ідейно-сміслову послідовність, внутрішню логіку розміщення (таких груп аж 46). До книги увійшли: стаття «Від упорядників», передмова «Пісенне багатство Явдохи Зуїхи», примітки, а також блискучий біографічний нарис Г. Танцюри «Явдоха Зуїха». Це дослідження й пісенну монографію села Зятківець учені ставлять у ряд найкращих у нашій країні праць, побудованих на фольклорному матеріалі одного осередку чи носія [8, с. 13].

Дослідженням діяльності Г. Т. Танцюри та творчої спадщини Явдохи Зуїхи продовжує займатися завідувач відділу фольклористики Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України Микола Дмитренко. До 100-річчя від дня народження Г.Т. Танцюри в 2001 році М.К. Дмитренко було опубліковано велику фольклорну збірку «Українські народні пісні в записах Гната Танцюри» [10, с. 8].

Серед збирачів подільського пісенного фольклору заслуговує на увагу і постать Івана Володимировича Глинського, що народився 7 листопада 1923, с. Потуш, нині Тиврівського району, Вінницької області. На початку війни був контужений і опинився в концтаборі, потім в рідних місцях — «на окупованій території». Цей факт став його довічним гріхом перед радянською владою. Згодом, уже будучи письменником, відверто виявляв свою любов до рідної культури, піклувався про її розвиток, непокоївся принизливим становищем української мови. І. Глинського через це іменували «націоналістом», не завжди друкували, чинили різні перешкоди в житті і творчості [2, с. 18].

Виступав як автор літературознавчих і фольклористичних статей, літературно-краєзнавчих розвідок, критичних відгуків. Брав участь у заходах обласного Будинку народної творчості, фольклористичних конференціях, сам збирав фольклор і писав про місцевих фольклористів. Йому належать, зокрема, статті: «Юліуш Словацький і усна народна поезія України» (1959), «Вінок самоцвітів народних» (1964) – про весільні обряди у селах над Дністром, «Подільський фольклор і митці світу» (1965), «Голос подільських мелодій» (1966) – про збирачів народної музики і пісень на Поділлі, «Подільяни – автори ліричних пісень» (1967) – про П. Ніщинського, С. Руданського, А.Свидницького, «Сторінки фольклористики Поділля» (1967) [2, с. 19].

Пісні, обряди та інші види усної народної творчості живуть доти, доки звучать в устах народу. Усе більше й більше українців звертаються до своїх коренів дідів-прадідів, вивчають народні звичаї та обряди. Неоціненна роль у відродженні духовності рідного краю належить фольклорним та фольклорно-етнографічним ансамблям. Вони дбайливо фіксують фольклорні матеріали у своїх селах, містечках, самовіддано пропагують їх і активно залучають до цієї справи підростаюче покоління. Такий колектив є і в Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського – народний фольклорний гурт «Щедрик», учасники якого самовіддано пропагують українську народну пісню та цілий ряд обробок пісень Поділля.

Пристрасними пропагандистами безцінних перлин, а передусім пісень та обрядів календарного циклу, є фольклорні та фольклорно-етнографічні ансамблі, яких на Вінниччині близько трьохсот. Багато з них створені в минулі десятиріччя і мають свої славні літописи та відзнаки за участь у республіканських, всесоюзних і міжнародних конкурсах. Немало гуртів виникло за час незалежності, коли люди стали повертатися до своїх коренів, традицій та оберегів.

Багатьом народним колективам присвоєні почесні звання «Народний аматорський». До претендентів на таке високе звання висувають низку вимог. Вони повинні збирати й виконувати пісні своєї місцевості, мати традиційні

народні костюми, упродовж року проводити календарно-обрядові свята. Велике значення має автентичність і чистота виконання, злагодженість звучання, сумлінне відтворення обрядів – зазначають автори довідника «Вінниччина фольклорна» [2, с. 4]. Кращі колективи демонструють свої здобутки під час проведення обласних фольклорних свят, зокрема фольклорний фестиваль імені Гната Танцюри, який щорічно проводиться в м. Гайсин в першу суботу червня. Районні фольклорні свята проводяться також у Погребищі – «Світанки над Россю» та у м. Теплик – ім. Євгенії Тондій, фестиваль борщу в с. Правилівка Оратівського району, який організувала відомий журналіст Ганна Секрет, та багато інших.

Вивчення пісенного фольклору Поділля невід’ємно від активної пошукової діяльності студентів, а саме: збір фольклорного матеріалу, пошук фольклорних збірок та видань, історичних відомостей, праць, нарисів відомих земляків краю, цікавих публікацій місцевої преси, біографічних та етнографічних довідок тощо.

На думку І.С. Довгальок, М.В. Мишанич, Г.Г. Павловської, музично-етнографічна практика виступає важливим компонентом професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів та музики, культуролога [7, с.12]. Важливість практики полягає в її педагогічній спрямованості, виявляється в комплексному здійсненні фольклорно-етнографічної, народознавчої, краєзнавчої, навчально-виховної, культурно-освітньої, комунікативно-організаційної пошукової діяльності студентів-практикантів [7, с. 13].

Основними напрямками музично-етнографічної практики виступають дослідження місцевих обрядів, автентичного співу Поділля; вивчення діяльності місцевих самодіяльних і професійних виконавців та композиторів; опис музичних фестивалів і свят; дослідження спадщини видатних людей; вивчення концертної діяльності місцевих музичних колективів; репортажі з концертів, відеофільми про рідний край тощо.

Висновки дослідження та перспективи подальших розвідок. Творці й носії пісенного фольклору Поділля, його збирачі та дослідники залишили нашим сучасникам дорогоцінну спадщину, проклали той шлях, на який вийдуть нові шукачі кращих зразків усної народної творчості. І в перших рядах, сподіваємось, будуть студенти й випускники нашого університету.

Проте все ще залишаються малодослідженими деякі сторінки творчої спадщини, зокрема Г. Т. Танцюри. Крім цього, подальшого поглибленого вивчення потребують принципи жанрової класифікації пісенного фольклору Поділля. Перспективними також залишаються проблеми ретельного осмислення необрядової народної пісні.

Список використаних джерел

1. Василенко В. Щедрівка в контексті календарної обрядовості зимового циклу: фольклористичні студії Східного Поділля/ В. Василенко //Світлиця. - 2013. - № 1. - С. 64-68.
2. Вінниччина фольклорна: довідник / упоряд.: А. М. Подолинний, Т.О.Цвігун. - Вінниця: Книга-Вега, 2004. - 104 с.
3. Гребеньова В. О. З практики роботи з фольклорно-етнографічною спадщиною Н. Присяжнюк / В. О. Гребеньова // Народна культура Поділля у національному вихованні дітей та молоді: проблеми та перспективи національного виховання : матеріали другого науково-практичного круглого столу, 24 жовтня 2014 р. / Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського – Вінниця: Нілан-ЛТД, 2015. – С. 16-18.
4. Зінченко Л. П. Сторінки фольклористики Поділля / Л.П. Зінченко // Народна культура Поділля в контексті національного виховання: Зб. наук. праць: Зб. наук. праць / Ред. кол.: Н.Л. Іваницька - Вінниця, 2004. - С. 13-18.
5. Матеріали до етнології Поділля: польові дослідження. Вип.1. / Редкол.: Косаківський В.А. (наук. ред.), Гусєв С.О. та ін.; ВДПУ імені М.Коцюбинського. - Вінниця, 2005. - 147 с

6. Пальонний В. І. Гнат Танцюра - фольклорист та етнограф Поділля / В.І.Пальонний, Н.Г. Мозгальова // ВДПУ ім. М. Коцюбинського. Наукові записки. Серія: Історія. - Вінниця, 2004. - Вип. 8. - С. 263-268.
7. Підготовка вчителя до фольклорно-краєзнавчої роботи в школі: Методичні рекомендації / Укл. Г.Г. Павловська. – Луцьк, 1989. – 26 с
8. Пісні Явдохи Зуїхи. Записав Гнат Танцюра: До кн. увійшло 925 кращих пісень / Упоряд., передм., прим.: В. Юзвенко, М. Яценко, З. Василенко; Відп. ред. О. Дей. – Київ: Наук. думка, 1965. – 810 с
9. Українка Л. Із уст народа / Л. Українка // Житє і слово. – 1994. – Кн. 2. – С. 454–461.
10. Українські народні пісні в записах Г. Танцюри / Упор. М. К. Дмитренко. - Київ, 2001. - 542 с
11. Шпортун О. М. Морально-естетичне виховання молоді засобами музичного фольклору (на прикладах фольклору Поділля) / О.М. Шпортун // Актуальні проблеми культурологічного та музично-естетичного виховання. - Вінниця, 2003. - Вип. 1. - С. 71-74.

Вацьо Михайло Васильович- доцент кафедри мистецьких дисциплін дошкільної та початкової освіти, факультету дошкільної, початкової освіти та мистецтв імені Валентини Волошиної, Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Конт. телефон 0676085163

Електр. адреса mishavatsyo@gmail.com